

УДК: 061.237:796(497.6)
COBISS.SR-ID 149875209
DOI број: 10.5937/vig2401117M

Језик рада: Српски
Примљен: 13. 11. 2023.
Прихваћен: 19. 06. 2024.
Тип рада: Оригиналан научни рад

Др Боривоје Милошевић, ванредни професор
Филозофски факултет
Универзитет у Бањој Луци
Република Српска, Босна и Херцеговина
E-mail: borivoje.milosevic@ff.unibl.org

ВОЈИСЛАВ БЕСАРОВИЋ У СРПСКОМ СОКОЛСКОМ ПОКРЕТУ

АПСТРАКТ: Војислав Бесаровић (1883–1941) један је од најмаркантнијих представника српског националног покрета у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом. Добро образован, плодан писац неуморне енергије и спретан организатор на терену, Бесаровић је представљао душу српског соколског покрета у Босни и Херцеговини. У раду је приказано његово ангажовање на успостављању и развијању српског соколског покрета од његовог настанка у окупираним покрајинама до завршетка Првог свјетског рата, те соколски активизам у новоствореној југословенској држави, укључујући судске прогоне којима је у међувремену био изложен. Рад је у највећој мјери заснован на архивској грађи о соколском покрету и личном фонду Војислава Бесаровића похрањеном у Хисторијском архиву Сарајева.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Војислав Бесаровић, соколски покрет, Босна и Херцеговина, Аустроугарска, Први свјетски рат

Српски соколски покрет до Првог свјетског рата

Српски соколски покрет у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом представља дио свеукупне соколске акције на јужнословенском простору. Био је блиско повезан са соколима Краљевине Србије и соколским покретом стасалим на простору Аустроугарске. У Краљевини Србији двије ривалске гимнастичке струје, „Соколи” и „Душановци”, ујединиле су се 1910. године у јединствен Савез соколских друштава „Душан Силни”. Наклоност соколској идеји долазила је од највиших државних инстанци, тако и од краља Петра I Карађорђевића, који је у овом покрету видео симбол уједињења Срба, Хрвата и Словенаца.¹ „Фрушкогорска жупа” са сједиштем у Сремским Карловцима, основана 1905. године, била је матица српског соколства на тлу Аустроугарске. Из Карловаца су потекле идеје за оснивањем Босанско-Херцеговачке, Приморске и Крајишке соколске жупе.² Идеју соколства у Карловцима снажно је заговарао угледни љекар и културни радник Лаза Поповић.³ Први свесоколски састанак одржан је 7. новембра 1910. године у Београду на коме је усвојена одлука о уједињењу свих српских сокола који су дјеловали унутар Краљевине Србије и ван њених граница. Уједињено српско соколство чинила су сљедећа соколска удружења: Савез соколских друштава „Душан Силни” из Београда, Жупа „Крајишка” из Загреба, Жупа „Фрушкогорска” из Сремских Карловаца, Жупа „Босанско-херцеговачка” из Сарајева, Српска соколска жупа за приморје (Херцег Нови–Дубровник–Книн), соколска друштва из Угарске (Барања, Бачка и Банат), соколска друштва из Старе Србије и Македоније и Српско соколско друштво из Америке (Чикаго).⁴ Уочи балканских ратова, центар српског соколства преселио се у Београд који је пружао веће могућности за развој овог покрета.

Први покушај оснивања једног српског гимнастичког друштва у Босни и Херцеговини потекао је из Фоче 1893. године када је група грађана упутила молбу Земаљској влади да им дозволи оснивање „Сокола” и „Побратимства”.⁵ Влада није одобрила овај захтјев јер је друштво било формирано на националној основи, што се косило са званичном државном политиком промовисања тзв. босанске нације и босанског идентитета.⁶ Власти су наредиле да се најприје одуз-

⁶ Петар Павловић, „Соко у Херцеговини до 1918. године”, *Културна и духовна*

му, а потом запале све гимнастичке справе које су раније набављене.⁷ Крајем XIX вијека у Фочи је ипак основано друштво „Побратимство” са циљем да се бори против алкохолизма и за унапређење народног здравља.⁸ Прво српско гимнастичко друштво у Босни и Херцеговини „Обилић” основано је 1904. године у Мостару⁹, а правила српског гимнастичког друштва у Сарајеву одобрена су 1906. године.¹⁰ Двије године касније, сарајевски „Душан Силни” промијенио је име у „Српски Соко”.¹¹ Иницијатори и организатори српског соколства у Бањој Луци били су: Владислав Скарић, Саво Сурутка, Ацо Бабић, Мићо Баслаћ и Петар Кочић. Дозволу за рад друштва власти су дале 1907. године.¹² Исте године је у Тузли основано прво соколско друштво, највише захваљујући напорима Мишка Јовановића и Вељка Чубриловића.¹³ Вође покрета настојале су да по узору на соколе у Србији у своје редове привуку што више школске омладине. Јовановић и Чубриловић, како наводи соколска штампа, „нашавши се заједно и под вођством брата Стеве Жакуле, хтели су да тада успавану и алкохоличну омладину, пуну фраза и шовинизма речи, науче да буду кроз Соколство–борци за дело: Ослобођења. Соколски покрет тада је био најидеалнији покрет у Босни и Херцеговини; кога је народ симпатично гледао, а власт мрзила”.¹⁴

На уједињењу српских сокола у окупираним покрајинама најистрајније су радили др Војислав Бесаровић¹⁵, др Лаза Поповић

историја Херцеговине, (2004), 439–459.

⁷ *Sveslavensko sokolstvo: свесоколски слет* (Beograd: Savez sokola Kraljevine Jugoslavije, 1930), 160.

⁸ П. Павловић, „Соко у Херцеговини до 1918. године”, 445.

⁹ Kristina Pantelić Babić, Petar Pavlović, „Doprinos Čedomira Milića školovanju sokolskog kadra u Bosni i Hercegovini”, *SportLogia*, 9/2, (2013), 101–108.

¹⁰ Петар Павловић, *Српски Соко* (Зворник: Витешка организација Српски Соко, 1999), 64, 69, 70.

¹¹ *Sveslavensko sokolstvo: свесоколски слет*, 160.

¹² *Врбаске новине*, бр. 1.441, 5. јун 1938; *Отаџбина*, бр. 3, 29. јун 1907.

¹³ *Sokolski glasnik*, br. 2, 31. januar 1924.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Војислав Бесаровић је рођен 1883. године у Сарајеву, од мајке Роксанде и оца Ристе. У родном граду је завршио основну школу и гимназију, а правни факултет 1906. године у Бечу. Након повратка у Сарајево започео је адвокатску праксу код др Данила Димовића. Секретар Трговачке и обртничке коморе и посланик у Сабору Босне и Херцеговине постао је 1910. године. Био је један од оснивача Српске народне организације (1907). Још као студент развио је љубав према гимнастици и спорту, посветивши се развоју српског и касније југословенског соколског покрета. На Велеиздајничком процесу у Бањој Луци осуђен је на 18 година тешке тамнице. У Пленуму Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба основаном 1918. године, Бесаровић је био посланик и члан Главног одбора Народног вијећа за Босну и Херцеговину. У Народној влади је неко врије-

и Ђоко Перин. Влада је 26. фебруара 1910. године одобрила правила „Српске соколске жупе Босанско-Херцеговачке“. На конститутивној сједници 9. маја 1910. године за старјешину жупе изабран је др Бесаровић, за замјеника старјешине Ђоко Перин, а начелника жупе Стеван Жакула.¹⁶ Од оснивања жупе најважније функције у њој обављали су функционери сарајевских српских Сокола.¹⁷ Основни циљ жупе био је да шири соколску идеју у Босни и Херцеговини, оснива и подиже соколска друштва, надгледа њихово функционисање и материјално их помаже. Управу су чинили главна скупштина, управни и предњачки одбор. Главна скупштина, у којој су били сви опуномоћени изасланици соколских дружина, састајала се једном годишње.¹⁸ Године 1911. у жупи је било 28 друштава, по окрузима: шест у бањолучком, два у бихаћком, седам у тузланском, седам у мосатрском, четири у сарајевском и два у травничком, са нешто више од 1.500 чланова.¹⁹ Надзорник сарајевског округа био је Јово Шербеџија, мостарског округа Чедомир Милић, тузланског округа Мишко Јовановић, бањолучког и бихаћког округа Ристо Ђурић, а травничког Станко Турудија. Највише чланова било је у Мостару (157), Сарајеву (153), Тузли (120), Брчком (103) и Бањој Луци (86).²⁰ У Београду је новембра 1911. године одржан састанак на којем су ударени темељи и формалној организацији српског соколства. Образован је Главни одбор у који је као представник Босанско-херцеговачке жупе делегиран др Војислав Бесаровић.²¹

Из *Правила Српског гимнастичког друштва „Душан Силни“* из Сарајева, објављених 1906. године, сазнајемо појединости у вези с

ме замјењивао Стевана Жакулу водећи војне послове. Био је учесник у раду Комисије за закључивање мировног споразума са Аустријом. Послије рата се политички определио за Самосталну демократску странку. Обављао је функције општинског вијећника и потпредсједника Општине града Сарајева. Био је и дугогодишњи члан Главног одбора друштва „Просвјета“. Године 1932. именован је за почасног конзула Краљевине Данске у Сарајеву. Као истакнутог српског националног радника, усташе су га ухапсиле 7. маја 1941. године и депортовале у логор Јадовно гдје је погубљен. Хисторијски архив Сарајево (ХАС), Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-3. Биографија.

¹⁶ Jelena Dopuđa, „Stevan-Stevo Žakula“, *Prilozi za istoriju fizičke kulture*, 4, (1971), 53-60; Петар Павловић, *Физичка култура српског народа у Босни и Херцеговини до 1918. године* (Пале: Факултет физичке културе у Српском Сарајеву, 1998), 204-208; *Календар Просвјета за преступну 1912. годину*, (1911), 295-297.

¹⁷ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-21. Улога „Српског сокола“ у Сарајеву.

¹⁸ *Српски соколски календар за годину 1913*, уредио: М. Метикош (1913), 59-61.

¹⁹ *Календар Просвјета за преступну 1912. годину*, (1911), 295-297.

²⁰ Исто.

²¹ *Sveslavensko sokolstvo: sve Sokolски слет*, 161.

организацијом и структуром соколских друштава. Циљ друштва био је да гимнастиком јача здравље својих чланова и његује друштвени живот. Члан друштва могао је постати сваки Србин, поданик Босне и Херцеговине или Аустроугарске са навршених 18 година живота. Друштво је имало пет врста чланова: почасне, добротворе, утемељиваче, помагаче и редовне чланове. Управу друштва чинили су: Скупштина, Управни и Надзорни одбор. На челу друштва налазио се старјешина који је заступао друштво у јавности и пред властима, старао се о имовини друштва и предсједавао друштвеним скупштинама. Имовина друштва састојала се од улога чланова, поклона и завјештања, прихода са забава и предавања, те спортских справа и књижница. Службени језик друштва био је српски, а писмо ћирилица.²²

Српски соко је у својој основи имао два главна задатка, који су међусобно били везани и нераздјеливи: „Један од њих је, разуме се, подизање физичке снаге наших појединаца, подизање личне живахности, храбрости и борбености, што се постижава вежбањем слободним и на справама. Други је, далеко важнији и далеко симпатичнији задатак нашег Сокола, национално васпитање наших појединаца облагорођавање националног осећања и свести, која већ егзистира код наших људи”.²³ Многи младобосанци били су истовремено чланови соколских друштава у Босни и Херцеговини јер су ова два покрета по својим настојањима, циљевима и моделима рада били готово подударни.²⁴ Бити члан соколске организације у Босни и Херцеговини значило је бити „отворен непријатељ Аустро-Мађарије. Иако се у томе правцу захтевало нешто да се учини, живот за то морало се дати. Бунити се, освежавати свест, љубити Србију и Краља Петра, сметати и пркосити свагђе и на сваком месту Аустро-Мађарији, тражити слободу и пун живот, а дизати се против не само личнога, него и националнога робства, то је био основни мотив соколске политике у Босни и Херцеговини”.²⁵ Анексиона криза приморала је соколе да своје идеје прошире у народ: „Први је задатак био да се сав наш народ без разлике на племе, веру и крај упозна и спреми за велико дело на-

²² Правила Српског гимнастичког друштва „*Душан Силни*” у Сарајеву (Сарајево: Српска соколска Жупа Босанско-херцеговачка, 1906).

²³ Милош Видаковић, „Соколска идеја и национализам”, *Српска национална идеја и државна идеја у Босни и Херцеговини*. Петар Кочић и Гаврило Принцип, приредили: Г. Васин и Д. Микавица (2018), 198–199.

²⁴ *Sokolski glasnik*, br. 38, 11. oktobar 1935.

²⁵ Исто, br. 10, 31. maj 1924.

ционалног уједињења и ослобођења. Други је био у томе, да се наше најмлађе интелектуалне генерације васпитају у духу соколског схватања о неминовној потреби борбене акције против сваког покушаја наших угњетача. Од наше напредне омладине требало је створити ону генерацију, која ће као деца наше националне револуције бити претеча отворене борбе за слободу и уједињење”.²⁶ Младобосанац Милан Јанковић појашњавао је да се подземна акција омладине почела све више ширити и избијати на површину у разним изразима и формама, као одговор на германизацију и „аустријски анационални бошњаклук”.²⁷

У југословенским земљама под аустроугарском управом власти су од настанка покрета ометале рад сокола, сматравши да представљају политички покрет који је ширио идеје уједињења југословенских народа у једну државу, за шта је предуслов био рушење Аустроугарске монархије.²⁸ Сваку политичку кризу и сукоб Аустроугарске са Краљевином Србијом пратили су прогони српских сокола.²⁹ Почетак балканских ратова дао је нову енергију соколском покрету. Међу добровољцима у српској и црногорској војсци истицали су се чланови српских соколских друштава из Босне и Херцеговине.³⁰ Када су једног аустроугарског званичника упитали зашто власти дозвољавају оснивање соколских друштава која су сумњичена за антидржавне активности, он је одговорио: „Врло проста ствар. Ми на тај начин имамо готов списак непоузданих људи и велеиздајника”.³¹ Балкански ратови су према сјећањима Милана Јанковића преокренули мишљења чак и „најзатуцанијих сепаратиста, а код младих ствара вјеру да је национално ослобођење и уједињење пред вратима и да је неизбежна скоро пропаст Аустроугарске монархије”. Српски соколи из Бање Луке, инспирисани борбеним духом Петра Кочића, одлазили су у околна села ширећи идеје трезвености и форсирали тјеловјежбу „за пресудан моменат и подизали вјеру у национално ослобођење и уједињење”.³² Генерал Оскар Поћорек је, искористивши Скадарску

²⁶ Исто, бр. 9, 1. маја 1930.

²⁷ Архив Републике Српске (АРС), Мемоарска грађа, 209–I/38.

²⁸ Gojko Jakovčev, „Sokolska organizacija i stvaranje prve zajedničke države Južnih Slavena 1863–1918. godine”, *Stvaranje jugoslovenske države 1918* (1983), 77.

²⁹ Nikola Žutić, *Sokoli–ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*. (Beograd: Angrotade, 1991), 7.

³⁰ *Sokolski glasnik*, бр. 3, 1920, 98–107; Исто, бр. 4, 1920, 150–158.

³¹ П. Павловић, *Српски Соко*, 115.

³² АРС, Мемоарска грађа, 209–VI/185.

кризу 2. маја 1913. године, донио тзв. изнимне мјере којима је, између осталог, распуштена „Српска соколска жупа Босанско-Херцеговачка” са свим друштвима, а имовина им је заплијењена.³³ Школске власти су уочи Великог рата донијеле низ прописа који су имали за циљ да под пријетњом оштрих казни обесхрабре младе да похађају соколска предавања. Ипак, како пише Лујо Ловрић, „гдје је притисак власти био најјачи, ту се борбеност млађих генерација све више испољавала”.³⁴

Војислав Бесаровић је уочи Првог свјетског рата упозоравао како је унутар соколског покрета превише енергије потрошено на званични назив покрета: „Судбоносна утакмица између Сокола, Обилића и Душана Силног тек би приведена крају оснивањем Жупе босанско-херцеговачке”. Упозоравао је како се упркос ширењу соколске идеје у народне масе „на сваком кораку осјећа оскудица техничко-образованих Соколова, који би били кадри, да одушевљење, које у поједином крају за соколску мисао успамти, подрже и даље још развију. У највећем броју друштава вјежбама управљају људи са много воље, а мало техничке спреме”.³⁵ Бесаровић је истицао да је на подручју Босанско-херцеговачке жупе био примјетан слаб одазив имућнијих појединаца и интелигенције у соколским редовима. „Наша окружна мјеста, част изнимкама, и данас у соколским дворанама држе на окупу већином само чланове вриједног занатлијског сталежа, док узалуд међу вјежбачима тражимо интелигенцију. Соколска мисао треба да држи на окупу све редове. Свима нам мора бити прва тежња, да српски народ у физичком погледу подигнемо, да му развијемо отпорну снагу, јер ћемо тек тада моћи ступити буђењу свијести народне”, закључује Бесаровић.³⁶

„Српска соколска Жупа Босанско-херцеговачка” одржала је, на Видовдан 1914. године у Бањој Луци, велики покрајински соколски слет на којем су учествовала соколска и побратимска друштва из Бање Луке, Загреба, Сиска и других градова.³⁷ У цркви је митрополит бањолучко-бихаћки Василије Поповић водио помен косовским јунацима, након чега је одржано више патриотских говора, а потом је

³³ Hajrudin Ćurić, „Kako je ukinuta Srpska sokolska župa Bosansko-Hercegovacka”, *Prilozi za istoriju fizičke kulture*, 4, (1971), 1.

³⁴ *Sokolski glasnik*, br. 9, 1. maj 1930.

³⁵ *Календар Просвјета за 1913*, (1912), 133–136.

³⁶ Исто.

³⁷ Боривоје Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење* (Бањалука: Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске, 2018), 5–9.

услиједила пауза до 16.00 часова када је требала бити одржана јавна соколска вјежба.³⁸ Присутне је о догађајима из Сарајева обавјестио прота Душан Суботић, предсједник соколског друштва из Босанске Градишке, који је грађане замолио да се мирно разиђу.³⁹ На примљене вијести о убиству Франца Фердинанда учесници соколског слета одговорили су узвицима одушевљења.⁴⁰ Жандари су забранили свако даље одржавање соколских свечаности, тражећи од грађанства да у знак жалости на своје домове истакне црне заставе.⁴¹ „Шапатом од уста до уста за неколико минута знали смо сви да Принцип није промашио. Представник власти затражио је од слетског одбора да се слет одмах распусти, барјаци и вијенци поскидају, а посјетиоци разиђу”, наводи се у једном опису бањолучког Видовдана и закључује како је пројугословенску револуционарну омладину „истински одушевила ова вијест, јер је у њој наслућивала први сигнал за узбуну и за коначни обрачун с подмуклим непријатељем те пут до потпуног ослобођења и уједињења Југословена”.⁴² Истовремено су због атентата у Сарајеву отказана два велика соколска слета која су требала бити одржана у Љубљани и Брну.⁴³

Српски соколски покрет пред аустроугарским судовима

Генерал Оскар Поћорек је, 25. јула 1914. године, распустио „Српску соколску жупу Босанско-херцеговачку” оптуживши је за везе са Савезом соколских друштава „Душан Силни” из Београда, који је од раније сумњичен за револуционарни рад на разбијању монархије.⁴⁴ Уједно су распуштене српске конфесионалне школе⁴⁵ и суспендован Статут о српској црквено-школској аутономији.⁴⁶ Српском соколству у Босни и Херцеговини посвећена је велика пажња у пресуди Окруж-

³⁸ *Врбаске новине*, бр. 1.450, 26. јун 1938.

³⁹ АРС, Мемоарска грађа, 209–IV/142.

⁴⁰ Ђорђе Микић, *Бања Лука на Крајини хвала* (Бања Лука: Институт за историју, 1995), 381.

⁴¹ АРС, Мемоарска грађа, 209–IV/142.

⁴² Милан Јанковић, *Слобода и Југославија* (Београд: Штампарија Драг. Грегорића, 1939), 19.

⁴³ *Sokolski glasnik*, br. 9, 1. мај 1930.

⁴⁴ Архив Босне и Херцеговине (АБиХ), Земаљска влада (ЗВ), през. бр. 7.005/1914.

⁴⁵ АБиХ, Заједничко министарство финансија (ЗМФ), през. бр. 1.994/1914.

⁴⁶ АБиХ, ЗВ, през. бр. 13.484/1914.

ног суда у Сарајеву у процесу против Гаврила Принципа и другова. До детаља је описана Главна скупштина Соколског друштва „Душан Силни” одржана јануара 1914. године у Крагујевцу. Цитиран је поздравни говор председника друштва, мајора Михајла В. Ковачевића, који је том приликом навео како је „соколство поникло у борби против Германштине и да је оно чиста словенска установа, којој је циљ, да сву словенску браћу уједини, одушеви и спреми за борбу културом и силом против непријатеља Словенства”.⁴⁷ Даље се наводи како су уједињено српско соколство 1914. године чинила 124 друштва са 8.200 чланова. У Главном одбору се, међу осталима, налазио и др Војислав Бесаровић, председник Босанско-херцеговачке жупе, док су чланови стручног одбора били Стево Жакула из Сарајева и Чедомир Милић из Мостара.⁴⁸

Међу свим судским процесима одржаним у Босни и Херцеговини током рата највећу пажњу домаће и стране јавности изазвао је бањолучки велеиздајнички процес који је трајао од 3. новембра 1915. до 22. априла 1916. године. Пред суд су изведени најугледнији српски интелектуалци – народни посланици, учитељи, љекари и свештеници, оптужени због веза са организацијом „Народна одбрана”.⁴⁹ „Под маском народних пријатеља и културног подизања својих сународника они су интелигентно тровали народ и направили га велеиздајницима”, навели су тужиоци.⁵⁰ Оптужница је имала 262 странице, од којих је соколском покрету посвећено 89 страница. Међу 156 Срба којима је суђено на овом процесу, њих 42 су одговарали због чланства у соколским друштвима, а 114 за сарадњу са „Народном одбраном”. Сама припадност соколском покрету сматрала се доказом кривице.⁵¹

Вођа херцеговачких српских сокола Чедомир Милић, кога су тужиоци називали фанатизованим поборником соколске идеје, осуђен је на смрт вјешањем, а остали на вишегодишње затворске казне које су издржавали у Травнику и Зеници.⁵² Соколски првак Стеван Жа-

⁴⁷ Мирослав Перишић, *Сарајевски атентат–повратак документима* (Андрићград–Вишеград: Андрићев институт, 2014), 430.

⁴⁸ Исто, 431.

⁴⁹ Б. Милошевић, „Аустроугарска управа и српски соколски покрет у Босни и Херцеговини”, 241–253.

⁵⁰ Safet Bandžović, „Narodna odbrana i njena organizacija na Banjalučkom veleizdajničkom procesu”, *Zbornik radova Veleizdajnički proces u Banjaluci* (1987), 193.

⁵¹ *Sokolski glasnik*, br. 10, 31. maj 1924.

⁵² *Optužnica državnog odvjetništva u Banjoj Luci protiv Vasilja Grđića i drugova* (1915), 231; Кристина Пантелић-Бабић, Петар Павловић, *Херцеговачки соко Чедомир Милић* (Београд: Филип Вишњић, Гацко: Просвјета 2016), 68–73.

кула је 1914. године ухапшен међу првима.⁵³ Пошто је био разредни страјешина Гаврилу Принципу и друговима, власт га је сматрала духовним оцем омладине, најдиректније повезаним са предратним српским соколством.⁵⁴ Жакула је био угледан и вољени професор.⁵⁵ Сматран је „оцем српског соколства” у Босни и Херцеговини.⁵⁶ На његовом суђењу отежавајућа околност била је чињеница да је био члан Главног одбора Уједињеног српског соколства у Београду, ради чега је често путовао у српску пријестоницу.⁵⁷

Једном од најистакнутијих српских соколских радника Војиславу Бесаровићу, осим активног рада у многим соколским листовима, на терет је стављано и то што је од друштва „Просвјета” обезбједио редовну материјалну помоћ српским соколима и стипендирање ђака – чланова соколских друштава.⁵⁸ Бесаровићу су у оптужници посвећене чак четири странице. Осим у соколском покрету, оптужен је и за рад у „Просвјети” и „Побратимству”. „Да је окривљеник пратио соколску литературу доказује не само околност да је сам писао исцрпљиве текстове о соколству, већ и то што је код њега пронађено много брошура, календара, листова, дописа, циркулара итд., у којима је говор о соколству, побратимству, ширењу соколства, о соколској мисли итд.”, навео је државни тужилац.⁵⁹ Бесаровић је оптужен као један од кључних организатора српског соколства у Босни и Херцеговини, који је годинама радио на уједињењу тамошњих „Сокола” са истовјетним друштвима у Краљевини Србији, као и због тога што је својим чланцима и јавним иступима у члановима соколског покрета будио тежње за политичким уједињењем Босне и Херцеговине и Србије.⁶⁰ Као заједнички доказ против соколских првака употребљена је и једна разгледница коју је Бесаровић послао Жакули из Дубровника, а на којој је представљена аждаја (симболично Аустроугарска; прим. Б. М.) која стеже Србина, а коју напада сокол наоружан

⁵³ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-21. Успомене на покојног Стевана Жакулу.

⁵⁴ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-21. Улога Српског сокола у Сарајеву.

⁵⁵ *Sokolski glasnik*, br. 1, 1. januar 1936.

⁵⁶ Исто, br. 12-16, 15. avgust 1925.

⁵⁷ Gavriilo Subotić, „Prosjetni radnici osuđeni na Veleizdajničkom procesu u Banjaluci”, *Zbornik radova Veleizdajnički proces u Banjaluci* (1987), 237.

⁵⁸ *Optužnica državnog odvjetništva*, 222.

⁵⁹ Исто, 223.

⁶⁰ *Sveslavensko sokolstvo: sveokolски слет*, 204-205.

ножем.⁶¹ Јово Н. Поповић је у оптужници наведен као Бесаровићева десна рука, секретар „Српског Сокола” у Сарајеву, сарадник „Просвјете” и листова *Српска ријеч* и *Народ*. На терет му је стављано учешће у соколским слетовима у Прагу и Раваници.⁶² За Бранка Чубриловића, брата Вељка и Васе Чубриловића, тужилац је навео да се већ у раној младости упознао са соколском идејом, да би касније активно сарађивао у више соколских часописа. На суђењу су цитиране његове ријечи да Соколи имају „свету дужност националног буђења”. Соколе је успоређивао са древним хајдуцима, а за соколску идеју је говорио да је идеја револуције и борбе против тираније.⁶³

Такозвани велеиздајници изведени пред суд у Бањој Луци, а блиски соколском покрету, оптужени су зато што су као старјешине, вође и тајници соколског покрета, ширењем соколске штампе и држањем предавања „пропагирали јединство целокупног српског народа”, те што су оснивали соколска друштва по узору на слична у Краљевини Србији „са којом су заједно били сједињени у витешкој секцији Народне одбране, војнички дисциплинирани и вежбали да буду борци у народној војсци за ослобођење Босне и Херцеговине”.⁶⁴ Тужиоци су сматрали да је рад „Сокола” и „Побратимства” у Босни и Херцеговини био тек маска за дјеловање „Народне одбране”. Ова организација је сумњичена да је усмјеравала и контролисала рад свих српских националних друштава у земљи, у првом реду „Просвјете”. С тим у вези, тужиоци су навели: „Народна одбрана у Босни и Херцеговини утеловљује се у овим институтима: у соколским друштвима, у Побратимству, у земљорадничким задругама, читаоницама и певачким друштвима, а као веза која сва та друштва уједињује претставља се тобоже културно друштво Просвета”.⁶⁵ Рад соколских друштава био је, према слову оптужнице, потпун одраз рада „Народне одбране” према чијем су програму и наређењима „Соколи” дјеловали. Цитирајући правила овог друштва, тужилаштво је навело да је један од његових главних задатака био да што више омладине, која не потпада под војну обавезу, упише у соколске дружине, те да се у случају рата употребе за оружану акцију.⁶⁶ Према наводима оптужнице, „Соколи” су имали задатак да своје чланове одгоје као

⁶¹ G. Subotić, „Prosvjetni radnici osuđeni na Veleizdajničkom procesu u Banjaluci”, 237.

⁶² *Optužnica državnog odvjetništva*, 228.

⁶³ Здравко Антонић, *Чубриловићи 1914. и касније* (Београд: САНУ, 1999), 311–316.

⁶⁴ *Sokolski glasnik*, br. 23, 4. juni 1931.

⁶⁵ *Политика*, бр. 11.412, 9. март 1940.

⁶⁶ *Optužnica državnog odvjetništva*, 177.

будуће борце у намјери да се отргну југословенске покрајине Аустроугарске и припоје Краљевини Србији, па је зато улога соколства означена велеиздајничком.⁶⁷ Најважнији доказ тужилаштва били су дневници капетана Косте Тодоровића из Лознице из којих је, према наводима аустроугарских служби, произишло да су најважнија српска национална друштва у Босни и Херцеговини била подређена „Народној одбрани”.⁶⁸

Све оптужбе изнесене притив „Сокола” поновљене су и у случају „Побратимства”.⁶⁹ Као најагилнији пропагатор „Побратимства” у Босни и Херцеговини означен је Милош Ђуран, кога Војислав Бесаровић назива најбољим побратимским идеологом, најпопуларнијим и најосјећајнијим побратимским писцем.⁷⁰ Тужиоци су закључили да су „Просвјета”, „Соколи” и „Побратими” чинили јединствени покрет који је имао за циљ да прожме српски народ у Босни и Херцеговини жељом и тежњом да се покрајине отргну из састава монархије и припоје Србији.⁷¹ Послије расправе која је трајала готово шест мјесеци, пресуда је проглашена 22. априла 1916. године уочи Велике суботе, „јер су аустроугарске власти у својој злоби хтјеле тиме да напакосте националном елементу у Босни који је са зебњом пратио ток процеса. Многобројним породицама и пријатељима оптужених требало је учинити ту пакост да са болом у души дочекају највећи празник, празник Христов Вакрсења”.⁷² Бесаровић је осуђен на казну тамнице у трајању од 18 година. Изрицање казни у Бањој Луци није ослабило српски национални дух и вјеру у коначно ослобођење. Војислав Бесаровић је са правом примјетио: „Она држава, у којој је вршен овакав акт безакоња против њених грађана, доживела је последице свога поступка, доживела је да нестане и да се сви југословенски делови бивше Аустро-Угарске монархије уједине са Краљевином Србијом и Црном Гором у слободну Краљевину Југославију”.⁷³ По доношењу пресуде, тзв. велеиздајници упућени су на издржавање казне, већина у зенички затвор. Бесаровић наводи да су политички осуђеници, уп-

⁶⁷ Исто, 199.

⁶⁸ Dženana Čaušević, „Veleizdajnici na sudskom procesu u Banjaluci i u zatvorima”, *Zbornik radova Veleizdajnički proces u Banjaluci* (1987), 375; АБиХ, Процес Васиљу Грђићу и другима, IV-14-10. *Dnevnik rada majora Koste Todorovića*.

⁶⁹ *Optužnica državnog odvjetništva*, 207.

⁷⁰ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-10. Успомена на покојног Милоша Ђурана.

⁷¹ *Optužnica državnog odvjetništva*, 211.

⁷² ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-11. Прије 14 година.

⁷³ *Политика*, бр. 8.378, 6. септембар 1931.

ркос слабој исхрани, били присиљени на десеточасовни рад, чијање перја, чишћење пасуља, ткање и сличне послове. Уколико не би била испуњена дневна норма, осуђеници су кажњавани постом. Српским кажњеницима је забрањивано посјеђивање богослужења или пјевање у цркви током службе Божије.⁷⁴ Бесаровићу је тзв. Превишњим рјешењем од 29. јула 1918. године опроштен остатак тешке тамнице од 15 година, па је 17. августа 1918. пуштен на слободу.⁷⁵

У данима када је у позну јесен 1918. године српска војска побјеодносно ступала кроз Босну и Херцеговину, Бесаровић је позвао све предратне „Соколе” и „Побратиме” да ступе у редове српске краљевске војске. „Дуго и тешко робовање под туђином оставило је иза себе много болесних клица које нас трују, дуго смо живјели у тами, па је сунце слободе многима засенило очи, први кораци наши у слободи несигурни су, а путеви врлудасти. Браћа наша, ослободитељи наши, дошли су да нам пруже руку, да нас као младе и неискусне поведу, да исправе оно, што је пошло рђавим путем, да унесу мир и ред у нашу кућу, коју нам је туђин обешчистио”, наводи се у Бесаровићевом прогласу.⁷⁶ У пленуму Народног вијећа Срба, Хрвата и Словенаца, формираном 5/6. октобра 1918. године, Војислав Бесаровић је био један од 18 чланова који су представљали Босну и Херцеговину.⁷⁷ Према његовом мишљењу, улазак српске војске у Босну и Херцеговину новембра 1918. године био је за „Соколе” дан остварења завјетне соколске мисли. Приближно двије деценије након ослобођења Сарајева у Првом свјетском рату, Бесаровић наводи: „Искуство што га је поробљени народ Босне и Херцеговине имао са мрским окупаторским властима даје пам чврсту одлучност и челичну вољу, да слободу, коју је народ крвавим мукама и напорима у борби створио, чувамо и сачувамо. Данас више него икада смо свесни како треба да одамо највећу пошту неустрашивом српском војнику, како да одужимо дуг свима борцима за Слободу наше Отаџбине. За то је и данас иза двадесет две године од уласка српске војске у Сарајево 6. новембар 1918. године у нашој светлој и свежој успомени. 6 новембар 1918 био је најважнији датум у нашој најновијој историји. Он је то и данас и остаће до нашег

⁷⁴ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-10. Детаљније код: Боровице Милошевић, *Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату* (Андрићград–Вишеград: Андрићев институт, 2016), 124–157.

⁷⁵ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-9.

⁷⁶ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-21.

⁷⁷ *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti* (priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević), Zagreb 2008, 88.

задњег даха”.⁷⁸ У име „Српске соколске жупе босанско-херцеговачке” Војислав Бесаровић и Стеван Жакула упутили су честитку регенту Александру нагласивши да је проглашење југословенске државе била потврда соколске идеологије братства, слоге и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца.⁷⁹

Дјелатност Војислава Бесаровића по ослобођењу

Рјешењем Министарства иностраних дела од 30. марта 1919. године Војислав Бесаровић је на приједлог Земаљске владе за Босну и Херцеговину именован за техничког експерта делегације Краљевине СХС на мировној конференцији у Паризу.⁸⁰ Завршетком рата поново су оживјеле соколске активности. Послије 1918. године српски „Соколи” у Босни и Херцеговини почели су обнављати у рату угашена друштва. Милош Ђуран позивао је на окупљање све побратиме „да се у часу, када су остварени наши идеали, када смо се ослободили од спољашњих непријатеља, ослободимо унутрашњег непријатеља–алкохола”. Био је увјерен да ће „излучивши из нашег тежака оно што још није затровано и упропашћено пићем, и то организовавши, представљати једну морално чврсту организацију, која ће бити извор нове снаге и здравије расе, способна за борбу и одржање”.⁸¹ Управа „Српске соколске жупе Босанско-херцеговачке” донијела је априла 1919. године одлуку да избрише из имена епитет „српски” и уједини се са хрватским соколима у земљи. „Српска соколска жупа Босанско-херцеговачка” и „Хрватска Жупа Тврткова” интегрисане су у „Соколску Жупу Сарајевску”, која је 1920. године понијела име Гаврила Принципа.⁸² Југословенска соколска штампа изражавала је наду да ће соколи и убудуће стајати на бранику отаџбине: „Границе државе стоје и остајаће тако даље интактне, јер на њима стоји будна стража Соколова. Ове границе могу се само помаћи напред, а никада натраг. Ове границе могу се усталити само онде, где престаје наша матерња реч”.⁸³ На Видовдан 1919. године у Новом Саду је на Првом

⁷⁸ *Jugoslovenska pošta*, br. 3.484, 6. novembar 1940.

⁷⁹ *Ослобођење*, бр. 4, 19. децембар 1918/1. јануар 1919.

⁸⁰ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-6; АБиХ, ЗВ, през. бр. 2.665, 30. април 1919.

⁸¹ *Sokolski glasnik*, br. 30, 1. decembar 1930.

⁸² *Sveslavensko sokolstvo: свесоколски слет*, 167.

⁸³ *Sokolski glasnik*, br. 30, 1. decembar 1930.

соколском сабору у присуству државних представника и соколских првака проглашен „Соколски Савез Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца” по принципу: „Једна држава, један народ, једно соколство”.⁸⁴

Соколски прваци били су најзаслужнији за пренос посмртних остатака видовданских хероја 1920. године у Сарајево. Војислав Бесаровић, Атанасије Шола, Стеван Жакула, Милош Ђуран, Васиљ Грђић, Шпиро Солдо, Јово Поповић, Симо Мирковић, Вукашин Бабуновић и Богдан Видовић били су чланови одбора задуженог за обављање овог важног националног задатка. Жакула је тим поводом записао: „Носећи у слободну и уједињену отаџбину, братском руком сачуване свете реликвије ових синова српског народа, који су јој ту слободу и уједињење својом жртвом и својом смрћу донели, ми испред Југословенства, одајемо пуну и топлу благодарност великом чешком народу за сву љубав, пажњу и осјећајност, исказану њима”.⁸⁵

Војислав Бесаровић се и у међуратном периоду са једнаким жаром и енергијом наставио бринути о соколском покрету, често се оглашавајући у соколској штампи. Уједно је био веома активан у оквирима Југословенског ротаријанског клуба и Сарајевске трговачке коморе. Соколски покрет је сматрао механизмом за учвршћивање идеје југословенства, наглашавајући да је соколска задаћа по ослобођењу била једнако велика, попут оне предратне. „Но и ако је прошло скоро пет година од Ослобођења ми видимо, да на жалост свест о нашем Ослобођењу и Уједињењу није у срцима многих ухватила оног корена, како су то желели соколски раденици. И данас има читавих покрета, који из својих посебних разлога распирују племенску и верску мржњу. За то је преко потребан патриотски рад свих честитих елемената, који су и пре рата били најизразитији поборници народног јединства”, пише Бесаровић, наглашавајући да су на првом мјесту соколи били позвани да у свакој прилици исповедају „да су Срби, Хрвати и Словенци један народ, да је брат мио које вере био и да се имају, без обзира на веру и племе, наћи на скупу сви они наши грађани, који желе, да ова наша народна зграда, чији су темељи подигнути крвљу наших најбољих синова, не застане на пола пута”.⁸⁶

⁸⁴ *Sveslavensko sokolstvo: свесоколски слет*, 213.

⁸⁵ Детаљније код: Стеван Жакула, *Од Терезина до Сарајева: успомене поводом десетогодишњице преноса костију видовданских хероја* (Београд: издање пишчево, 1930).

⁸⁶ *Календар Просвјета за 1924, (1923), 68–70.*

Бесаровић је радо истицао истовјетност циљева српских спортских (соколских) и антиалкохоличарских (трезвењачких) друштава. Као најактивнијег сарадника сарајевских „Побратима” именовао је Милоша Ђурана, према којем је исказивао велико поштовање.⁸⁷ Сматрао га је „најбољим побратимским идеологом, најпопуларнијим и најосјећајнијим побратимским писцем”.⁸⁸ Њихово познанство почело је 1911, а двије године касније Ђуран је постао секретар „Српске соколске жупе Босанско-херцеговачке”. Заједно им је суђено 1915. године на Велеиздајничком процесу у Бањој Луци. У јесен исте године ту их је дочекала вијест о паду Београда. „Свима нам је било горе него да нам је већ извршена смртна осуда”, записао је тим поводом Бесаровић. Ђуран је на бањолучком процесу осуђен на десет година тамнице.⁸⁹

Бесаровић је улагао много енергије настојећи да од заборава сачува пријатеље из прошлости соколског и трезвењачког покрета. Тако је по ослобођењу написано више радова о предратним саборцима, међу којима се истиче чланак посвећен Стевану Жакули, за кога Бесаровић наводи да је најзаслужнији за успјех „Српске соколске жупе Босанско-херцеговачке”. Жакула је био међу оснивачима прве српске соколске организације у Босни и Херцеговини, под именом „Обилић” у Мостару. Премјештен је у Тузлу 1906. године, гдје је предано сарађивао на оснивању „Српског Сокола”. На великим соколским манифестацијама у Загребу и Прагу предводио је соколе из Босне и Херцеговине. Бесаровић наводи да је Жакула и на суђењу у Бањој Луци „најдостојније носио свој крст. Као и сви остали његови другови велеиздајници изморени глађу био је физички малаксао, али је остао непоколебиве вере у остварење својих идеала”. По ослобођењу, у новембру 1918. године Народна влада у Сарајеву именовала је Жакулу повјереником за народну одбрану.⁹⁰

Бесаровић је био члан велике „Просвјетине” делегације која је присуствовала сахрани дугогодишњег секретара друштва Васиља Грђића 1934. године у Београду.⁹¹ Уједно је био један од сарадника при изради *Споменице* посвећене Грђићу у којој је објавио чланак „Ус-

⁸⁷ *Sokolski glasnik*, br. 30, 1. decembar 1930.

⁸⁸ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-10. Успомена на покојног Милоша Ђурана.

⁸⁹ Исто.

⁹⁰ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-21; *Календар Просвјета за 1940, (1939)*, 65-68.

⁹¹ *Правда*, бр. 10.771, 28. октобар 1934.

помена на покојног Васиља Грђића за време Бањалучког процеса”.⁹² Велико поштовање показивао је и према др Јовану Малићу, старјешини предратних српских „Сокола” у Босанској Градишци, који је за вријеме рата био интерниран у логор Арад: „И тамо је својом несебичношћу задивио своје другове. Својим беспримереним социјалним схватањем, за време док је у Араду харао пјегави тифус, покојни др Јован Малић организовао је љекарску службу извргавајући се сваког часа животної опасности”.⁹³ Смарајући га једним од најпреданијих соколски првака у Босни и Херцеговини, Бесаровић је спомен на др Малића објавио поводом подизања Соколског дома у Босанској Градишци 1. децембра 1940. године. У оној мјери у којој није дозволио да вео заборава падне на предратне соколске сараднике, указујући им јавно признање, тако је и у међуратном периоду Бесаровић уживао неподјељено поштовање и симпатије југословенске соколске јавности о чему, поред осталог, свједоче десетине поздравних телеграма и писама које је до трагичне смрти 1941. године, редовно добијао из цијеле Краљевине.⁹⁴

Закључак

Српски соколски покрет у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом развијао се у оквиру једног знатно ширег српског и јужнословенског соколског покрета, заснованог на идејама свесловенске солидарности и принципима борбе за национално ослобођење и уједињење. Војислав Бесаровић, који је потицао из угледне и богате сарајевске породице, уз Стевана Жакулу и Чедомира Милића, представљао је душу овог покрета; био је врсни организатор и плодни соколски писац. Такође, био је дубоко посвећен раду друштва „Просвјета” које је од оснивања пажљиво помагало соколски покрет. Као дугогодишњи руководилац сарајевских српских сокола, убрзо је постао лидер свеукупног српског соколства у покрајинама. Истакнути српски родољуб брзо се нашао на мети аустроугарских власти које су у соколима препознали велику политичку опасност за опстанак монархије, посебно због њихових веза са соколима из Краљевине Србије. Сарајевски атентат представљао је добар повод аустроугарској

⁹² Детаљније у: *Споменица Васиља Грђића*, Сарајево: Друштво Просвете, 1935.

⁹³ *Sokolski glasnik*, br. 2, 10. januar 1941.

⁹⁴ ХАС, Лични фонд др Војислава Бесаровића, BV-66-19; BV-66-20.

управи да зада коначан ударац српском националном покрету у Босни и Херцеговини, чији су соколи били неизоставан дио. Најважнијим соколским првацима, међу којима и Војиславу Бесаровићу, суђено је током Првог свјетског рата за велеиздају, на процесима међу којима је најпознатији одржан у Бањој Луци 1915/16. године. Бесаровић се нашао у групи српских првака који су добили најтеже затворске казне; осуђен је на 18 година тешке тамнице. По пуштању из затвора и стварању југословенске државе 1918. године, Бесаровић је до смрти (1941) био активан у југословенском соколском покрету, као и политичком и културном животу Краљевине. Био је члан Главног одбора друштва „Просвјета“, подначелник сарајевске општине и сарадник многих југословенских листова, посебно соколских, у којима је често објављивао успомене на предратни соколски и побратимски покрет и његове актере у Босни и Херцеговини.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив Републике Српске (АРС), Мемоарска грађа.

Архив Босне и Херцеговине (АБиХ), Сарајево, Земаљска влада, Заједничко министарство финансија; Процес Васиљу Грђићу и другима.

Хисторијски архив Сарајево (ХАС), Лични фонд др Војислава Бесаровића.

Објављени извори:

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti (priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević), Zagreb 2008.

Optužnica državnog odvjetništva u Banjoj Luci protiv Vasilja Grđića i drugova, Banja Luka 1915.

Правила Српског гимнастичког друштва „Душан Силни” у Сарајеву. Сарајево: Српска соколска Жупа Босанско-херцеговачка, 1906.

Штампа:

Врбаске новине, Бања Лука, 1938.

Jugoslovenska pošta, Sarajevo, 1940.

Календар Просвјета за преступну 1912. годину, Сарајево 1911.
Календар Просвјета за 1913. годину, Сарајево 1912.
Ослобођење, Тузла, 1918.
Отаџбина, Бања Лука, 1907.
Политика, Београд, 1929, 1931.
Правда, Београд, 1934.
Sokolski glasnik, Ljubljana, 1920, 1924, 1925, 1930, 1931, 1935, 1936.
Српски соколски календар за годину 1913 (уредио: М. Метикош),
Загреб 1913.

Литература:

Вукашиновић, Владан. Мијатовић, Слађана. Коцић, Соња. „Патриотизам Сокола–једна држава, један народ, једно соколство”. *Физичка култура*, 68/2, (2014), 163–175.

Doruđa, Jelena. „Stevan-Stevo Žakula”. *Prilozi za istoriju fizičke kulture*, 4, (1971), 53–60.

Жакула, Стеван. *Од Терезина до Сарајева: успомене поводом десетогодишњице преноса костију видовданских хероја*. Београд: издање пишчево, 1930.

Жутић, Никола. *Крајишки соколи*. Београд: Удружење Срба из Крајине и Хрватске: Српско културно друштво „Зора”, 1998.

Žutić, Nikola. *Sokoli–ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*. Београд: Angrotade, 1991.

Jakovčev, Gojko. „Sokolska organizacija i stvaranje prve zajedničke države Južnih Slavena 1863–1918. godine”. *Stvaranje jugoslovenske države 1918*, (1983), 67–88.

Јанковић, Милан. *Слобода и Југославија*. Београд: Штампарија Драг. Грегорића, 1939.

Микић, Ђорђе. *Бања Лука на Крајини хвала*. Бања Лука: Институт за историју, 1995.

Милошевић, Боровоје. „Аустроугарска управа и српски соколски покрет у Босни и Херцеговини”. *Први свјетски рат-узроци и посљедице*, (2014), 241–253.

Милошевић, Боровоје. *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*. Бањалука: Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске, 2018.

Милошевић, Боровоје. *Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату*. Андрићград–Вишеград: Андрићев институт 2016.

Милошевић, Боривоје. *Тајна ђачка друштва у Бањолучкој Реалки 1905–1918*. Бања Лука: Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске, 2022.

Пејановић, Ђорђе. *Културно-просветна, хумана и социјална друштва у Босни и Херцеговини за време аустријске владавине*. Сарајево: Босанска пошта, 1930.

Павловић, Петар. „Соко у Херцеговини до 1918. године”. *Културна и духовна историја Херцеговине*, (2004), 439–459.

Павловић, Петар. *Српски Соко*. Зворник: Витешка организација Српски Соко, 1999.

Павловић, Петар. *Физичка култура српског народа у Босни и Херцеговини до 1918. године*. Пале: Факултет физичке културе у Српском Сарајеву, 1998.

Pantelić Babić, Kristina. Pavlović, Petar. „Doprinos Čedomira Milića školovanju sokolskog kadra u Bosni i Hercegovini”. *SportLogia*, 9/2, (2013), 101–108.

Пантелић-Бабић, Кристина. Павловић, Петар. *Херцеговачки соко Чедомир Милић*. Београд: Филип Вишњић, Гацко: Просвјета 2016.

Перишић, Мирослав. *Сарајевски атентат–повратак докумен-тима*. Андрићград–Вишеград: Андрићев институт, 2014.

Sveslavensko sokolstvo, urednik: A. Brozović. Beograd: Savez Sokola Kraljevine Jugoslavije, 1930.

Споменица Васиља Грђића. Сарајево: Друштво Просвете, 1935.

Споменица о прослави десетогодишњице Просвјете. Сарајево: Просвјета, 1912.

Subotić, Gavriilo. „Prosvjetni radnici osuđeni na Veleizdajničkom procesu u Banjaluci”. *Zbornik radova Veleizdajnički proces u Banjaluci* (1987), 221–240.

Ćurić, Hajrudin. „Kako je ukinuta Srpska sokolska župa Bosansko-Hercegovačka”. *Prilozi za istoriju fizičke kulture*, 4, (1971), 1–10.

Ćurić, Hajrudin. „Prvi svesrpski sokolski sastanak 1910”. *Prilozi za istoriju fizičke kulture*, 6, (1973), 50–54.

Čaušević, Dženana. „Veleizdajnici na sudskom procesu u Banjaluci i u zatvorima”. *Zbornik radova Veleizdajnički proces u Banjaluci* (1987), 369–385.

Dr. Borivoje Milošević, Associate Professor
Faculty of Philosophy
University of Banja Luka
Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina
E-mail: borivoje.milosevic@ff.unibl.org

VOJISLAV BESAROVIĆ IN THE SERBIAN SOKOL MOVEMENT

(Summary)

Vojislav Besarović (1883–1941) represents one of the most prominent representatives of the Serbian national movement in Bosnia and Herzegovina under the Austro-Hungarian administration. A well-educated, prolific writer of tireless energy and a skilled organizer on the ground, Besarović represented the soul of the Serbian Sokol movement in Bosnia and Herzegovina. The longtime leader of the Sarajevo Serbian Sokol, he soon became the leader of the overall Serbian Sokol movement in the provinces. The paper shows Besarović's work on the establishment and development of the Serbian Sokol movement from its origins in the occupied provinces until the end of the First World War, including the prosecutions to which he was exposed during the war. Even after the First World War, Besarović continued his public work, especially in the Sokol movement and the „Prosvjeta“ society. The work is based to the greatest extent on archival material on the Sokol movement and the personal fund of Vojislav Besarović stored in the Historical Archive of Sarajevo.

KEY WORDS: *Sokol movement, Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary, national idea, First world war.*